

APRIL
1959

K O E R S

DEEL XXVI

No. 10.

AKADEMIE — JUBILEUM

DIE WONDER VAN AFRIKAANS

In die Januarie-Februarie-uitgawe van *Koers* het die hoofredakteur daarop gewys dat 1959 'n gedenkjaar is, en onder andere ook vermeld dat dit die jaar is van die goue jubileum van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns (gestig op 2 Julie 1909). Daarby moet ons nie vergeet dat die F.A.K. (gestig 19 Desember 1929) in hierdie jaar sy dertigste bestaansjaar voltooi nie. Dit is dan ook heeltemal gepas dat ons in hierdie gedenkjaar, op versoek van hierdie twee liggame wat so ontsaglik baie gedoen het vir die handhaaf en bou van ons taal, ons aandag sal saamtrek rondom die wonder van Afrikaans.

Hierdie onderwerp is egter so omvattend dat ek my binne die bestek van 'n kort artikel noodwendig moet beperk tot hoogstens een gesigspunt wat na my beskouing ten minste een van die belangrikste aspekte van die wonder van Afrikaans is waaraan ons in hierdie eufeesjaar behoort te dink. Tog sal ek

ook dit maar net kan aansny, omdat dit onmoontlik is om al die horisonte in hierdie verband te verken. Daarom wil ek hier net enkele gedagtes in die midde lê oor die vraag: Waarom kan ons praat van die wonder van Afrikaans? Hoekom is Afrikaans dan vir ons as Afrikaners 'n groter wonder as byvoorbeeld Nederlands of Duits of Engels of watter taal ook al?

Ek moet dan afsien van 'n bespreking van die wonder van taal as openbaringsmiddel van die besondere vermoë deur God aan die personistiese¹) mens gegee waarin hy sy ervaring van die kosmos kan vergeestelik: die klank, die woord, die taal. Ek moet volstaan met daarop te wys dat hierdie vermoë ook die

¹ Ek het hierdie term en ook ander terme ontleen aan prof. F. J. Labuschagne en verwys graag na sy artikel oor hierdie aspek in *Tydskrif vir wetenskap en kuns*, XVII, 2 (Oktober 1957). Ook die tema van hierdie artikel en hierdie siening van die wonder van Afrikaans is deur hom ingegee.

besit is van die Afrikaner, want ook hy moes as mens sy roeping in hierdie land uitvoer: hy moes ook die land onderwerp en daarvoor heers, dit ontgin en uitbou—'n heersersopdrag waarby die taal onontbeerlik is.

Ek moet ook afsien van 'n nadere bespreking van die wonder van die vroeë ontstaan van Afrikaans, daardie merkwaardige verskynsel dat, soos deur prof. Klooke in *Herkomst en groei van het Afrikaans* aangetoon, die grondpatroon van Afrikaans reeds vasgelê was toe Jan van Riebeeck in 1662 die Kaap verlaat het — 'n Suid-Hollands - dialektiese grondpatroon en kleur wat die taal tot vandag toe nog behou het.

Ek moet ook nalaat om in te gaan op die wonder van Afrikaans daarin dat dit in sy verbreiding oor die land, ten spyte van die groot afstande wat die taalgebruikers in die noorde van die taalgebruikers in die suide skei, en ten spyte van die aanraking met soveel verskillende ander tale en kulture sy eenvormigheid in so 'n groot mate behou het en sy Dietse karakter grootliks bewaar het.

Ek wil my beperk tot dié wonder van Afrikaans waarvoor ons in eerste en laaste instansie dankbaar en eerbiedig moet staan, nl. dat dit is, soos Langenhoven dit kernagtig saamgevat het: „die één enigste witmans-taal wat in Suid-Afrika gemaak is en nie oor die seewater klaar gekom het nie; wat die spore van die lief en leed dra van alles wat ons en ons vadere hier deurleef en deurtriomfeer het; die één band wat ons as nasie aan mekaar heg; die uitgedrukte siel van ons volk”. Dit gaan dus om die wonder van genade wat in die gees van die Afrikaner geopenbaar word

wat hierdie „we en droewe land” vergeestelik het, as 't ware in die woorde van sy mond omgeskep het; wat hom 'n taal laat skep het wat die taal net van hierdie land is. Dit gaan hier om die taal waarin die gees van hierdie volk verklank is, waarin sy ervaring van die dinge van hierdie land op so 'n merkwaardige wyse woord geword het dat dit die enigste taal is waarin die land met alles wat die inhou, — alles wat Suid-Afrika maak wat Suid-Afrika is, — volledig vertolk kan word. Dit is die enigste taal waarin die beleving en ervaring van die dinge van die land wat deur die Boer van Afrika oopgemaak en getem is, ten volle verwoord kan word. Die wonder van Afrikaans is meteen die wonder van Suid-Afrika, met sy veelrasigheid, met sy eie diere- en plantelewe, met sy eie veld, sy eie klimaat, met die blou van sy hemel, met „sy ewige gebergtes waar die kranse antwoord gee”.

Hoe ryk is die wonder van hierdie taal nie, geskep uit die volle lewe van 'n volk deur 'n volk wat naby die bodem, die diere en plante gelewe het, wie se wesenlike bestaan as mense en as volk so nou saamgehang het met hierdie land; 'n volk wat baie gely het maar ook spontaan geestig en in die geloof ernstig én bly kon wees.

Hierdie taalmaker het nie ontsien om woorde te ontleen nie. Daar is ontleen van inboorling, slaaf, Fransman, Duitser en Engelsman, maar die ontleeninge het almal daartoe bygedra om die taal ryker, kernagtiger, soepeler te maak, groter seggingskrag daaraan te verleen, het in laaste instansie juis daartoe bygedra om Afrikaans die taal van Suid-Afrika te maak. Tog val die selek-

tiewe karakter van die gees van die taalmaker ons op as ons na die aard van die vroeë ontlenings kyk. 'n Mens sou verwag het dat van die inboorlinge, bekend met die bodem, die fauna en die flora, veel op hierdie gebiede ontleen sou word. En tog is die grootste wins hier nie die benaming van diere en plante (soos ghaap, koedoe, kwagga, mamba, maroela, oorbietjie, tambotie, tsetse) nie; ryker is die wins aan name van riviere, berge en streke, veral in die Kaapprovinsie en Natal, en in die elementêre krag van uitroepe soos aitsa, arrie, eina, sies. Merkwaardiger is die nuwe moontlikhede tot ironiese uitdrukking wat geopen is deur woorde soos *indoena* en *indaba*, die beskrywende waarde van woorde soos *kaia* en *gramadoelas*.

Maar daar is ook baie ander middele as ontlening wat bygedra het tot dié wonder van Afrikaans dat dit die taal van Suid-Afrika is. Op verskillende maniere is die erfwoordeskat aangepas by hierdie land: dit is gewysig wat klankleer, vormleer en sintaksis betref, en so het Afrikaans geword die hiperanalitiesflekterende taal van die wêreld. Aan hierdie erfgoed is dikwels 'n nuwe inhoud gegee in die alledaagse gebruik (soos *amper*, wat in Nederlands „byna nie” en in Afrikaans „byna wel” beteken; soos *veld*, wat „'n baie mooier betekenis gekry het as wat dit in Nederlands besit; selfs die Engelse het daarop verlief geraak” — aldus Von Wielligh: *Ons geselstaal*, bl. 20; soos *jas* en *fles*, wat 'n nuwe gebruik gekry het na die aanvaarding van *baadjie* en *bottel*) of in die benoeming van die dinge van die

Afrikaanse veld (soos *meerkat*, *seekoei*, *wolf*).

Ook op al hierdie middele (betekenisoordrag, -verruiming, -beperking, analogie, afleiding, kontaminasie, volketimologie ens.) word hier nie ingegaan nie. Ek wil net een — seker die sterkste en in sekere sin die mees karakteristieke — middel nader bespreek, nl. die samestelling van woorde in sy twee openbaringsvorme: die eintlike samestelling en die oneintlike samestelling of samekoppeling. Die aanwending van hierie twee middele op enkele terreine van die volkslewe sal al voldoende wees om te illustreer in watter mate Afrikaans „die één en enigste witmans-taal” van Suid-Afrika is.

Ons het met hierdie twee middele in die wonder van ons taal bewaar die lewe van die Afrikaner deur al sy ontwikkelingsstadia, van die vroeë pionier en trekker, die jagter, die krygsman, tot die velerlei vertakkinge van sy bedrywigheid in die hedendaagse lewe.

Ons het in die wonder van ons taal die gedagtenis aan die trekboer met sy ossewa — die langtentwa, die kakebeenwa — met die onderdele: die agterwiele, die voorwiele, die luns, die wakis, die langwa, die disselboom, die trensriem, die trektou, die jukskei — al die trekgoed; die agteros, vooros en naasvooros en hot-opses — 'n deel van die lewe wat nog ryklik in die spreekwoorde- en idiomeskate leef (agteros kom ook in die kraal, vyfde wiel aan die wa, orige jukskei, noustrop/bokerf trek, ens., ens.).

Ons het daarin die herinneringe aan die trekpad self, met sy waspoor, knikspoor, slagkat, maanhaar, middelmannetjie; met sy skofte: moreskof, aandskof,

nagskof, maar ook met sy uitspanplekke, veldstoeltjie en doringhoutvure.

In die wonder van ons taal leef on-
vervangbaar die ervaring en beleving
van die land deur mense wat naby die
grond geleef het en met die konkrete
dinge gewerk het: ons berge: Langeber-
ge, Suurberge, Swartberge, Stormberge,
Sneeuberge, Losberg, Nuweveldberge;
ons koppe: spitskop, platkop, tafel-
kop, rondkop, boskop, pramkop,
vaalkop, rooikoppies; ons rante:
maanhaarrant, skurwerant, klip-
rant, kaalrant, swartrant, vaalrant,
suikerbosrant; ons nekke, poorte, klowe
en kranse in velerlei verbinding, wat
deurgaans getuig van die fyn opmer-
kingsgawe vir kensketsende trekke, want
dit was ook dikwels die bakens waarvol-
gens die plek en rigting bepaal moes
word; ons hoogtes en laagtes/leegtes,
die opdraands (skotig, steil, lank, swaar)
die afdraands, die gelyktes, die lug, die
weer, die reën. In ons taal lewe ook ons
veld: soetveld, suurveld, knoppiesveld,
doringveld, skurweveld, hoëveld, laeveld,
bosveld, wintersveld, somerveld.

Die wonder van ons taal is ook draer
van die tye wat die trekker hom kon
vestig in sy hartbeeshuis, met die genie-
tinge van sy huislike lewe: die rus van
sy riempiestoel en riempiesbank; sy vet-
kers, waterkers en opsitkers by die op-
sitbank in die voorhuis; ook die boeke-
vat by die huisgodsdienst; die koffiekas,
die boeretros, die braaiboud, selfs die
trekkerige es. (Die -erig-uitgang is so
tipies Afrikaans en baie vitaal.) Dit het
bewaar die opstal met sy ringmuur,
sy klipmuur, sy takkraal en skuurpaal.
Die veeboer het in dié taal vergeestelik

sy grootvee en kleinvee, sy trekosse en
melkkoeie, sy lammerskape en gusooie;
die weglêhorings, knypkoppe en poens-
koppe, die jaaroud kalwers en jongosse;
die saaiboer sy braakland, ploegland,
saailand, sy wenakker, leidam, leivoor,
ploegstert, ploegskaar.

In die wonder van sy taal het die Afri-
kaner die diere van die land benoem:
die wild: blesbok, bontbok, bosbok, klip-
springer, kringgat, kameelperd, rooibok,
steenbok, wildebees, wildehond, wilde-
kat, swartwitpens; die voëls: bokmakie-
rie, boskraai, eweskerp (so verrassend
spontaan, pakkend naïef en tekenend!),
horingbek, janfrederik, laksman, lam-
mervanger, kuikendief, tjokkerbekaas-
voël; die reptiele en goggas: bakkop,
pofadder, rinkhals; miskruier, sonbesie,
toktokkie; die plante: wildeals, blou-
haak, blinkblaar, besembos, wag-'n-bie-
tjie, agdaegeneesbossie, stinkhout, yster-
hout.

Die Afrikaner moes hard stry om die
bestaan en om die lewe. Hy moes jag en
iets vir die pot skiet; hy moes biltong
maak, die garingvleis versorg en die
binnegoed weggooi. Hy moes teen die
barbare veg en laer trek, sy voorlaaier,
agterlaaier, pangeweer, kruithoring by-
derhand hê. Plekname oor die hele land
getuig van sy lyding, ontbering en
vreugde in hierdie stryd: Moordspruit,
Moorddrift, Vegkop, Generaalsnek, Win-
burg.

Eindelik ontvang hy sy eiendoms-
plaas, sy burgerreg of 'n stukkie uitval-
grond, met hoekbakens, lynbakens en
snybakens. En in die name van die plase
leef weer die vreugde en teleurstelling:
Mooifontein, Brakfontein, Leliefontein,
Gestoptefontein, Mooimeisiesfontein,

Kaalplaats, Blyvooruitzicht, Nooitgedacht, Weltevreden.

Hierdie paar voorbeelde, gekies uit 'n geringe deel van die Afrikaner se lewe en bedrywighede en uit 'n geringe deel van die woordeskat, openbaar tog die vermoë van die Afrikaansspreker om op wonderbaar konkrete en tekenende wyse sy ervaring van die land en die dinge van die land, sy eie vreugde en leed, sy idealisme en teleurstelling, sy stryd en sy rus te vergeestelik en in sy taal te verklank. Dit openbaar hoe in die

WONDER VAN AFRIKAANS Afrikaner, Suid-Afrika en Afrikaans so ten diepste met mekaar verweef is, tot so 'n eenheid saamgegroeï het dat die een sonder die ander ondenkbaar is. Dan verstaan ons die draagwydte van die bewering van die Engelssprekende G. C. Hobson as hy sê: „I find it extremely difficult to get the right atmosphere in English when dealing with our veld and its animals”.

HERTZOG VENTER

P.U. vir C.H.O.
